

LIETUVIS ARCHITEKTAS DVIDEŠIMTAJAME AMŽIUJE

Architektas, kaip menotina, nuo priešistorinių laikų kelrodį vedė žmonijai patogesnį, gražesnį ir teisingesnį gyvenimą, pajungdama individus, taip pat ir žmonių susigrupavimus ar net tautas, kurios pagal savo dvasinį kultūrą troško išsireikšti kasdienybėje ir reprezentaciniuose statiniuose atstovaudami tos tautos dvasinį pakilimą, jos laimėjimus ar istorinius vykius. Architektas tuo galina žmogaus viešpatavimą gamtoje, sudarydama akstinus tolimesnei žmonijos pažangai. Kaip savotiškas veidrodis, kuriame atsispindi kiekvienos civilizacijos socialinis bei kultūrinis lygis, architektas parodo ir saisto žmonių mąstymą bei nustato jų gyvenimo kryptį. Pagal savo paskirtį architektas yra mokslas ir menas. Kaip mokslas, jis nagrinėja ir analizuoja medžiagų technologinį struktūrą ir jų tinkamumą pastatuose. Kaip menas, pastatus padaro pagal savo paskirtį naudingus gyventi, dirbti ir gražius, išgaunant masę, kontūrą ir spalvų derinį, kuris suteikia žmogaus dvasiai ir jo žvilgsniui estetinį jausmą.

Didžiausi gyvenimo dalyai žmogus praleidžia pastatuose: valgo ir ilsisi namuose, mokosi mokyklose, meldžiasi bažnyčiose, dirba staigose ar fabrikuose ir t.t.

Architektas turi tiesioginį taką kiekvieno žmogaus, suaugusio ar vaiko, patogumui ir malonumui, formuodama net jo gyvenimą ir polius. Amžinai bėgyje architektas keičia savo veidus skirtinguose žmonių susigrupavimuose ar tautose, išeinant iš tos tautos gyvenamąją paprastą, gamtinį bei klimatinių sąlygų, naudojamą tam krašte žaliavų ir tos tautos kultūrinio lygio.

Beveik iki devyniolikto šimtmečio pabaigos architektas tarnavo architektūrinėms stiliams formuoti, o dvidešimtojo amžiaus modernizmas atėjo tarnauti žmogui kaip individui ir jo pažangai.

Didinant žmonių skaičių, sparčiai augant pramonei, gausiant sėkmingai ir technologiniams poreikiams, architektas vaidmuo pasidarė ypatingai reikšmingas. Be estetinio apipavidalinimo, kaip pavieni pastatai taip ir didžiausi kompleksai, architektas apribojama labai komplikuoti ir sudėtingi technologiniai, ekonominiai, saugumo ir aibūs vairiausi kit valstybiniai ar miesto suvaržymai, didesni ar mažesni, atsižvelgiant pastato paskirtį.

Architekto darbas, kurioje srityje jis bedirbt, atsistoja prieš daugel paini ir komplikuoat klausim, kurie daugeliu atvej visuomenei nežinomi, ar tik iš šalies ir prab gomis ži rimi. Žmogus rikiuotas ekonominio gerb vio standartines formas; technologiniai efektai nustelb tikr sias grožio vertybes. Masin s produkcijos gaminiais žmogus rengiasi, maitinasi ir gyvena masin s modeliacijos pastatuose. Žodis architekt ra lyg ir nustojo egzistav s.

Nemany iau, kad d l šios priežasties architektas-m stytojas b t nustoj s savo reikšm s visuomen s kult rin se apraiškose.

Visuomen s supratimas ir išsiugdymas estetini kult rini po j i yra labai svarb s uždaviniai krašto ar tautini susigrupavim kult rin ms apraiškoms gyvendinti.

Išeinant iš ši keli principini min i, man svarbu pažvelgti, ar lietuvis architektas ir jo kuriamoji architekt ra turi savit, išskirtin iš kit taut, išraišk .

Minint senuosius Gedimino laikus, lietuvišk apsigynimo pili statyba, j išplanavimas pasirinktame terene, j išorin išvaizda, taip pat ir kit pastat išvaizda buvo skirtinga nuo tos pa ios paskirties statini kituose kraštuose, sprendžiant iš 1491-1493 m. vokie i kronikininko, Hartman Schedel, užraš .

B t nes mon teigti, kad lietuviai kaip tauta netur jo savito architekt rinio veido. Archeolog daviniais savitas lietuvišk gen i statini sprendimas siekia 2.000 met prieš Krist . (Saman toni iškasenos prie Vepri ar devinto šimtme io Apuol s pilies iškasenos prie Skuodo). Stebim s, kad Vakar pasaulio modernioje architekt roje vartojamos dekoratyvin s plytos. Lietuviai dekoratyvines plytas savo statiniuose vartojo jau dvyliktame šimtmytyje. Turim sutikti, kad lietuvi tautos architekt rinis stilius netur jo takos pasaulin ar didži j valstybi architekt r . To žanro genij m s tauta, d l besikei ian i valstyb s rib ir amžin kar , neišugd .

Savitas architekt rinis p dsakas liko m s tautoje, išpuose l tas Lauryno Stuokos-Gucevi iaus (1753-1798). Nuo jo prasid jo klasikinis periodas.

Dvidešimtojo amžiaus lietuvi tautos nepriklausomyb s laikotarpis Lietuvai buvo turtingesnis ; jis dav keliolika architekt :

Arch. M. Songaila (1874-1943); pažym tini jo darbai: Valstyb s teatras; Lietuvos bankas Kaune; Teisingumo ministerijos r mai; Fizikos ir Chemijos institutas Kaune ir kiti.

Arch. V. Dubeneckis (1888-1932) — Karm lavos bažny ia; Meno Institutas Kaune ; Medicinos fakulteto r mai Kaune ; restauravimas Valstyb s teatro Kaune; viešbutis Lietuva Kaune ir Vytauto Didžiojo muziejus Kaune.

Arch. K. Reisonas — Žem s kio bankas ; Prisik limo bažny-
ia ; Žem s kio r mai; Pieno Centras ir Maisto fabrikas Kaune.

Arch. F. Vizbaras — Centrinio pašto r mai Kaune; Ciga-
re i fabrikas *Zephyr* ir spaustuv *Spindulys*.

Arch. Landsbergis — K no kult ros r mai Žaliakalnyje;
Pramon s r mai ir Miesto savivaldyb s r mai Kaune.

Dr. Arch. S. Kudokas — Karinink ramov ; *Trys Milži-
nai* ; Šan i gimnazija; Kauno technikumai; Pilviški ir Pae-
žeri bažny ios.

Arch. J. Kova-Kovalskis — Birž koply ia; Motinos ir vaiko
muziejus Kaune; Tautos muziejus Panev žy; Turist centras
Klaip doje ir Nidoje ; Babt radijo stotis.

Arch. Elsbergas — M sos fabrikas Klaip doje.

Arch. Funkas — Taupom j valstyb s kas r mai Kaune.

Arch. Novickas — Sveikatos r mai Kaune; Darbo r mai;
Gumos fabrikas ir Kulautuvos T. B. sanatorija.

Arch. Bielinskis — K daini ir Ukmerg s gimnazija.

Arch. Šalkauskas — Šan i bažny ia; Vaik klinika; Psi-
chiatrijos ligonin Kalvarijoj ir paviljonas *Lietuva* 1939 m. New
Yorko tarptautin je parodoje.

Rus okupacijos laikotarp Lietuvoje sunku charakterizuoti
d l žini stokos. Kiek tenka patirti iš spaudos, lietuvi architekt
jaunesnioji karta gyvai reiškiasi vairi daugiabu i rajon užsta-
tymo projektavime. Iš tenykšt s spaudos perduodam architekt
diskusini pasisakym matyti didelis susir pinimas beveidži apar-
tamentini rajon užstatymus padaryti patrauklesniais, vedant
tautin charakter išoriniame ir vidujiniame apipavidalinime. Kiek
iš nuotrauk , žurnal teko matyti, vyrauja vakar Europos plokš-
i stog stilius, su geometrinio apipavidalinimo fasadais.

Nemany iau, kad toji išraiška patenkina Lietuvos klimatinės
s lygas ir yra b dinga tautiniam charakteriui. tai Lietuvos
architektai prival t atkreipti d mes . Vidaus išplanavimo archi-
tekt ra yra s kmingesn ir b dingesn tautiniam sprendimui.

Iš besireiškian i architekt Lietuvoje pažym tini:

Arch. V. ekanaukas — Kompozitori s jungos r mai ir
Parod paviljonas Vilniuje.

Arch. E. Chlomauskas ir Z. Landsbergis — I premija už Sveika-
tos r m kompleks Vilniuje.

Arch. B. Kasparavi ius ir A. Panava — Konkurse I premija
už Žirm n rajono kompleks .

Arch. Miku ionis ir A Spelskis — Apartamentinis kompleksas
Vilniuje.

Arch. V. Briedikis ir V. ekanauskas — Lazdyn apartamentinis kompleksas.

Arch. A. ir V. Nasvyiai — Valstybin premija už vidaus architekt r viešbu io *Lietuva* ir restorano *Neringa* Vilniuje.

Arch. K. Bal nas — Baltijos rajono kompleksas Klaip doje.

Arch. Ma iulis — Statybinink Fizinio aukl jimo r mai Vilniuje.

Arch. A. Sprindis ir V. Stauskas — Industrijos tyrin jimo r mai.

Arch. E. Bu i t -Bareikien — Operos ir balet o teatro r mai Vilniuje.

1941-1945 m. rusams okupavus Lietuv , nemažas skai ius architekt pasitrauk iš savo krašto ir išsibarst po plat j pasaul . Per t laik užaugo ir jaunoji išėivijos architekt karta. Reikia laikyti, kad apie 90% architekt dirba architekt rin se kompanijose ar industrijoje ir tik maža dalis ver iasi priva ia praktika.

domu, ar lietuv is architektas paj g išlikti savitas, ar susiliejo ir ištirpo taut mas je ? Tautinei architekt rai ar menui klest ti išėivijoje yra b tina s moningai susipratusi tautin visuo men , kuri talkininkaut gyvendinti ir puosel ti tautines kult ros apraiškas.

Ne vien tik tautini šoki , dainos festivaliai ar šeštadienin s mokyklos, bet taip pat ir lietuvi projektuojami bei statomi kult ros centrai ar maldos namai — bažny ios savo tautin je architekt roje ir vidaus išraiškoje tur t b ti talkininkai puosel jime lietuviškos architekt ros, kuri mus reprezentuot kaip kult ring tautin vienet kit taut tarpe.

Tarp jaunesni j vienur kitur tenka išgirsti užuomin , kad išėivijoje n ra prasm s galvoti apie tautin s kult ros puosel jim . Turim silieti Vakar pasaulio standart ir b ti laimingi materialiniu gerb viu.

Ši prielaida yra vispusiškai klaidinga sveiko ir m stan io žmogaus prigim iai. Tarptautiniai dalykai išplaukia iš tautini kult r lobyno. Nieko pasaulyje n ra, kas iš karto tapt tarptautiniu ; taip pat ir architekt rini stili pradininkai yra kil iš vienos ar kitos tautos. J id jos laiko dvasioje pasidaro populiarios ir paplinta daugelyje kit taut , gaudamos savo tautin atspalv , kaip kad ir ši laik modernizmas, kuris neb tina, kaip kad daugelis supranta, turi b ti plokš io stogo ir geometrinio fasad išd stymo. Modernizmas žmogaus gyvenim pavert technologiniu fabriku, kuris tarnauja dideli am žmogaus patogumui ir saugumui, sutauptam jam laik kitiems jo malonumams ar užsimoji-

mams. Tuo pa iu ir žmogus pavirto, daugiau ar mažiau, fizin s ar intelektualin s gamybin s produkcijos rankiu savo užsibr žime.

Modemiškos architekt ros išraiškoje tos pa ios bendrin je statyboje vartojamos medžiagos, kaip medis, plienas, betonas, stiklas ar plastin s medžiagos, per jusios per k rybin prizm žymi j pasaulio architekt , kaip Le Corbusier, Ludwig Mies van der Rohe, Frank Loyd Wright, Aero Saarinen ar Jamasaki, gauna skirting , savit planavime sprendim ir taip pat iš paviršiaus t pa i medžiag santykiavimas proporcijose, element atsikartojime, šeš li žaidime ir spalv išraiškoje gauna visiškai skirtingas savo paskirtyje formas, kurios kaip poezija išplaukia kont r išraiškos rimuose, paliesdamos žmogaus estetin , dvasin ir vizorin pajutim .

Estetikos išgavimui pastate neb tinai reikalingas dangoraižis ar daugelio pastat junginys. Ir laikraš i kioskas gali b ti stilingas ir akiai patrauklus savitumu ar originalumu. Kaip ankstyvasis, taip ir modernizmo periodas turi savo tvirtus g rio, tiesos ir grožio principus. Ir bet kok vulgarum ar nesugeb jim bet kurioje kult rin je apraiškoje b t klaidinga primesti modernizmui. Ir lietuviai architektai, išblaškyti po plat j pasaul , nepasaky iau, kad visiškai ištirpo taut maišatyje, nors tik maža j dalel , kurie tur jo laim s savo k ryboje išsisakyti, pagal prigimt j jausm vesdami projektuojamus pastatus mums visiems suprantamus, pagal savo paskirt perkurtus elementus architekt roje. Kaip muzikoje, ar tautiniuose šokiuose, ar dainoje tam tikros melodijos ar judesiai išsako m s papro ius ar gyvenimo b d , harmonizuojasi su m s siela ir sudaro jausmin ar vizorin pasitenkinim , taip ir architekt roje medžiag išd stymo formos gali atspind ti k r jo siel .

Architekt rai ar menui nustatyti tautin s išraiškos definicij ir form apybraiž b t labai sunku. Tai yra jausminis prigimties poj tis. O išsakyimas viename ar kitame stiliuje priklauso nuo autoriaus tautinio intelekto ir sugeb jim .

Didieji dvidešimtojo amžiaus moderniosios architekt ros k r jai at jo iš vairi taut . Le Corbusier —šveicaras gimtine, bet Pranc zijos pilietis; Mies van der Rohe —vokietis, Frank Loyd Wright —amerikietis, A. Saarinen —suomis ir Jamasaki —japonas. Kiekvienas iš j yra skirtingi, su tam tikru tautiniu atspalviu. Jais pasaulis g risi ir j genialius k rinius seka. Taip ir lietuviui architektui tautyb negali b ti kli timi jo genialumui architekt roje išsisakyti. Tik vieninteliai, be maži i išim i , mes stokojame tautiškai kult rinio susipratimo.

Ar lietuvis architektas gali kurti tautin je dvasioje lietuviškas

sales, bažnyias, vienuolynus ar bendruomeninio pobūdžio pastatus, jei jis yra dažnai ignoruojamas? Kaip galime prisiauginti jauną architektą, jei neskiriame lėšų vairiems konkursams (sąlygiau, kad ir fiktyvinio pobūdžio) bendruomeniniams pastatams, paminklams ar vidaus dekoravimo architektūriniams projektams.

Jeį trokštame išlaikyti ir prastą lietuvių išivijoję, turime atsisakyti išorinį efektą ir žodį su retorikos lietuvių reprezentuoti. Ji turėtų išėiti iš avangardinę kultūrą apraišką išivijoję ir reprezentuoti mus kitą kultūrą pažangoje.

Su pasitenkinimu turime konstatuoti, kad jaunieji išivijos mokslininkai-menininkai labai iškiliai reikiąsi pasaulinėje kultūroje ir tuo pačiu jie pasidaro lyg žibintais vlyvesnėms kartoms. Lietuvybei klestėti turėtų būti atsparos punktai didesniuose lietuvių susigrupavimuose.

Turime, kaip kultūros centrą ir bendruomeninį namą, architektūriškai meninę išraišką ir savitumą reprezentuoti mus kaip kultūriškai pajėgų vienetą. Mūsų jaunimas ir senimas su pasididžiavimu rinktųsi pasilinksminimams, mokslui ir reprezentacijai.

Nesistėbiu, kad kartais iš mūsų jaunų intelektualų pasigirsta balsas, šaukiančią palaidoti lietuvišką stilių mitą architektūroje. Gal būt, jie neturėtų susipažinti su Lietuvos istorija, jos menu, papročiais ir panašiai.

Norių paminėti vieną kitą iš daugelio labiau pasireikšusių ir bendradarbiaujančių su lietuviška visuomene architektų, kurie vienu ar kitu atveju turėtų laimėti pasireikšti privaioje praktikoje, susyryje su lietuviška išivijos architektūra. Iš jų pažymėtini:

Arch. dr. Alfredas Kulpa-Kulpavičius, M.R.I.A.C., Torontė, Kanadoje. vykdyti projektai: Lietuvių parapijų bažnyios Kanadoje — Hamiltone, Montrealyje, Winnipege, Torontė; St. Catharines; Prisiklimo parapijos vienuolynas; Lietuvių Vaikų namai; St. Gregorys church, Torontė; Dievo Apvaizdos parapijos ir Kultūros centro pastatai Detroite; T. T. Pranciškėnų koplyčia Kennebunkport, Maine, J. A. V. Paminkliniai lietuviški kryžiai Dayton, Ohio; Putnam, Conn., J. A. V.; Thunderbay, Ont., Kanadoje ir kitur. Rezidenciniai kompleksai Torontė; komerciniai ir industriniai Canadian Tire Corporation pastatai Mississauga, Ont., Torontė, Kanadoje ir kiti.

Dr. Arch. Stasys Kudokas —Privaia praktika vertėsi Clevelande, Ohio. Dabar gyvena Kalifornijoje. Jo projektai: Nepalijaujamų Pagelbos Motinos bažnyčia ir vienuolynas Clevelande. T. T. Pranciškėnų bažnyios salė Torontė, Kanadoje ir Visų Šventųjų bažnyčia Chicagoje.

Arch. Kova-Kovalskis — Šv. Kryžiaus vienuolynas; T v Marijon vienuolynas ir spaudos centras; T v J zuit namai ir vienuolynas Chicagoje; Jaunimo Centro pagrindinis pastatas, Chicagoje.

Arch. Jonas ir Rimas Mulokai — Šven . Mergel s Marijos Gimimo bažny ia Chicagoje; šven . Mergel s Nekalto Prasi d jimo bažny ia East St. Louis; J zaus Kristaus Atsimainymo lietuvi bažny ia Maspethe; Šv. Kazimiero bažny ia Patersone ; Liurdo grota Pranciškonams Kenebunkporte; Salezie iams Šiluvos šventov s projektas ; Ind n misijai vienuolynas ir bažny ia Montanoje ; Paminklas žuvusiems ir Jaunimo Centro priestatas Chicagoje ; Prelatui Krupavi iui paminklas (I premija) Chicagoje ir dar kita.

Arch. Vaclovas Algimantas Navakas (Adelaide, Australija) — Jo projektai: Enfield mergai i gimnazija ; Šv . Širdies vienuoly nas ; Šv. Jono bažny ia Mornington; Šv. Margaritos bažny ia Croydon ; Prisik limo bažny ia North Unley ; Viešbu i kompleksas Eucla, Vakar Australijoje ir dar kita.

A. I. A. Arch. Jonas Puiša — *Twin Towers* valstybin s staimija); Biblioteka ir administratyvinis pastatas Sacramento mieste ; Hayward universiteto projektas; Student namai San Erancisco universitetui; Legislative Towars Sacramento mieste; Technikos ir Industrinio meno pastatai Fresno universitetui Californijoje; Auto ir susisiekimo administracijos pastatas Inglewood, Californijoje.

Lietuviškoji firma Zubkus-Žemaitis, and Assoc. (Washington D. C.) — Maryland 400 vienet apartamentinis kompleksas; Komer cinis staigos pastatas, Washington D.C. ; Prekybos centras Maryland ir Alexandria Virginia ir daug kit stambi projekt .

Arch. Vytautas Pelda — Pradžios mokykla Crystal Lake, III.; Mauzoliejus, Waukegan, 111.; staig pastatas, Chicago, 111.

Arch. Edmundas Arbas-Arba iauskas (Santa Monica, Calif.) — Santa Fe komercinio komplekso projektas (240 apartamentini vienet , 10 aukšt bankinis pastatas ir 12-os aukšt viešbutis su susirinkim sal mis ir restoranais), Elmonte, Calif.; Santa Maria 40 akr komercini pastat užstatymo projektas, Santa Maria, Calif. ; Tahoe-Donner, Calif., kurortinis vasarnami ir apartamentini pastat užstatymo projektas ; Victorville, Calif., apartamentinis kompleksas; Dr. Carey klinikos projektas, Los Augeles, Californija. Šv. Kazimiero bažny ios Los Angeles mieste altori , didžiojo kryžiaus ir sakyklos projektas. Yra laim j s eil pirm j premij už savo projektus ir grafik : Lietuvos Ambasados r mai Brazilijos sostin je, Brazilia ; Vasarnamio projektas; U.S.A. paviljonas New

Yorke; Rašytojo Ruigio Andriušio paminklas Adelaidė, Australijoje; Inžinieri Architekt ženkliuko projektas ir kiti.

Be išvardint reikt pamin ti: Arch. Okun, Albert Kerel, Petrausk, Elsberg, Romuald Bubl, Jon Nal, Adolf Tyli A. Vytuv ir t.t.

Be abejon s turime ir daug daugiau lietuvi architekt, užiman i aukštas vadovaujamas pozicijas variose architekt rin se kompanijose.

Kiek pamin ti ir visi kiti bepraktikuoj architektai buvo s kmingi lietuviškoje išraiškoje savo projektuose, nesiimu spr sti, tai b tuątskira tema.

Lietuvis architektas, kur jis beb t, t vyn je, ar išėivijoje, visu gaivalingumu turi veržtis su savo prigimties iškilomis idjomis, mindamas stipr p dsak dvidešimtaine amžiuje ne tik savo tautos, bet ir tuo pa iu pasaulin je kult roje.

« Darnos ir grožio ieškojimas man yra kilniausia iš vis žmogaus aistr » (Le Corbusier).

BIBLIOGRAFIJA

Lietuvi Enciklopedija.

Kult ros barai, leidžiami Vilniuje.

Draugas, kult rinis priedas (Mokslas, Menas Literat ra).

Technikos Žodis, Chicaga.

The History of Poland, spausdinta Londone 1965 m.

Edmundas Arbas, Architektas

Santa Monica, Ca.